

dapest, 1974) is előfordulnak. A fordító nem minden esetben törekedett a versmérték visszaadására, volt, ahol inkább a szabadverses megoldás mellett döntött. A fordítások nyelvezete – nyilvánvalóan az egykorú befogadó

helyzetét felidézendő – egyszerre míves és közérthető. A Homéros-imitációknál a magyar szöveg Devecseritől, tehát a legszélesebb körben használt hazai fordításból kölcsönöz fordulatokat, így a magyar olvasó előtt a bizáncihoz

bizonyos mértékig hasonló lehetőségek nyílnak meg: allúziókat ismerhet fel és hasznosíthat a versolvasás során, mégpedig a lehető legtermészetesebb módon.

Boreczky Katalin

Monique Goulet – Michel Parisse: Középkori latin nyelvkönyv egyetemi hallgatóknak. Fordította és magyarázatokkal ellátta Kondákor Szabolcs, szerkesztette Sarbak Gábor. Szent István Társulat, Budapest, 2019. 224 oldal, 3400 Ft.

Aki először hagyja el az arany- és ezüst-kori szerzők nyelvtani biztonságot jelentő szövegeit, hogy középkori (vagy akár újkori) latin szövegeket olvasson, komoly meglepetésekkel, olykor nehézségekkel találkozhat. Bár számos latin nyelvkönyv jelent meg már magyarul, ezek szinte kivétel nélkül a klasszikus nyelvtannal foglalkoznak,¹ így kevés segítséget nyújtanak a felmerülő problémákban. Ezen az áldatlan állapoton kíván változtatni Monique Goulet és Michel Parisse középkori latin nyelvkönyvének jelen fordítása.²

Mint az az *Előszóból* kiderül (8–9), a kötet szerzői olyan középkori történelemmel foglalkozó hallgatókat tanítottak, akik a középiskolában nem tanultak latint, és ennek során jöttek rá, hogy a klasszikus latinba bevezető könyvek nem célravezetők. A jelen kötet ezeknek a tanítási tapasztalatoknak az összegzése. A *Bevezető* (11–22) röviden áttekintheti a középkori latin történetét, a kiejtés kérdéseit és az ortográfiát. Ugyancsak itt találunk egy két részre osztott bibliográfiát a legalapvetőbb középkori latin nyelvtanokról, irodalomtörténetekről és szótárakról. (A fordító ezt a bibliográfiát nemcsak a magyar nyelvű tételekkel egészítette ki, hanem a szótáraknál a környező országok latinítását feldolgozó szótárakat is megemlíti.) A nyelvkönyv 23 fejezetből áll, ami a (francia) egyetemi év heteit követi. A leckék először a nyelvtani magyarázatokkal kezdik, majd ezt követik a *Gyakorlatok*, melyek túlnyomórészt fordítási feladatok. Ezt zárják le a *Megtanulandó szavak*: ez a lista általában csak 10–15 tételből áll, ahogy a szerzők fogalmazzák, azért, „hogy

rendszeres tanulásra szoktasson” (9). A könyv végén egy gyakorlást elősegítő szöveggyűjteményt találunk, mely átfogó válogatást kínál a középkor különféle műfajú szövegeiből, valamint a leckék szókincsét tartalmazó szöszedetet. Feltehetően az önálló tanulás bátorítására a szöveggyűjteményben a latin szövegek mellett a magyar fordítások is megtalálhatók, melyek viszont – hogy eleje vétesse a kísértésnek – letakarhatók a borító füleivel.

A kötet ugyanakkor nem tekinthető pusztán fordításnak, a fordító ugyanis komolyabban átdolgozta, mondhatni a magyar viszonyokra szabta a francia eredetit. Az arab számokkal jelölt eredeti jegyzetek mellett a kötet tartalmaz egy, a fordító által készített, római számokkal jelölt jegyzetapparátust is. Ez utóbbi rendszeresen hivatkozza a tárgyalt nyelvtani anyagra vonatkozó kitételeket a két legelterjedtebb magyar nyelvű latin nyelvtanból,³ olykor a főszöveg mellé kiegészítő magyarázatokat is fűz, melyek sokszor a magyar nyelvhasználat felől világítanak meg egy-egy nyelvtani jelenséget. Mivel a francia szerzők elsősorban a nyugat-európai anyagra támaszkodnak a szövegek összeválogatásánál és a nyelvtan ismertetésénél, a fordító egyes esetekben a magyarországi középkori latinságban található eltérésekre is felhívja a figyelmet.

Ahogy már az elején említettem, a könyv legnagyobb értéke az, hogy a középkori latin nyelv sajátosságaira kiemelt figyelmet fordít: jóllehet maguk a szerzők is úgy vélik, hogy „nem lenne becsületes azt állítani”, hogy a középkori latin független lenne a klasszikustól, a könyv messze nem merül ki abban, hogy a klasszikus nyelvtan (értsd: Cicero) szabályait mutatja be, amit aztán középkori szövegeken gyakoroltat be. A középkori latin jellegzetességei ugyanis legalább annyira hangsúlyosan jelennek meg a könyvben, mint a klasszikus nyelvtan szabályai, sőt egyes esetekben ez

utóbbiak alá is rendelődhetnek az előbbieknél.⁴ Ezekre a jellegzetességekre elsősorban, de nem kizárólag a szürke háttérű *Megjegyzések* hívják fel a figyelmet. Az alaktani táblázatok az elejétől kezdve hozzák azokat a mellékalakokat, amikkel klasszikus kori szövegekben nem találkozunk, a középkoriakban viszont teljesen elfogadottak.⁵ A szerzők hasonlóképpen folyamatosan felhívják a figyelmet a középkori latinnak a klasszikustól eltérő mondattani sajátosságaira: ebből a szempontból példaértékű az infinitívusok mondattani szerepét bemutató rész (77). A szöszedetet is említésre méltó, hiszen a szavakat a középkori jelentésük szerint tartalmazza.

Fontos kiemelni azonban, hogy a könyv szemléletmódja nagyon sok esetben eltér az ismerős magyar gyakorlattól. A coniugatióknál az aktív és a passzív alakokat már az elejétől együtt tárgyalja a könyv, aminek haszna – figyelembe véve a passzívum gyakoriságát – könnyen belátható. A szerzők ugyancsak az elejétől elkezdik rendszeresen összegyűjteni a kötőszavakat: a leggyakoribb kötőszavak korai megtanulása segíthet abban, hogy a tanuló jobban átlássa a mondatok közötti kapcsolatot. De talán a legkomolyabb eltérést a hagyományos magyar (értsd: iskolai) szemléletmódhoz képest a gerundivum tárgyalása jelenti. A szerzők ugyanis azt az igenevet, melyet hagyományosan passzív instans participiumként tanulunk (képlete: imperfectum tő + (e)ndus 3), a participiummódtól teljesen elkülönítve, önállóan, gerundivum néven tárgyalja (88–89).⁶ Azonban a könyv megközelítésének más példái már jóval kevésbé érthetők. Az első lecke kizárólag az 1. és a 2. declinációt tárgyalja, coniugációval a tanuló csak a második leckében találkozhat, így még a legegyszerűbb szövegek olvasásával is várnia kell addig. A kötet – a magyar gyakorlattól ismét egy kissé idegenül – különszedi az 1–2. és a 3–4. coniugációk tárgyalását (ezt persze azzal is ma-

gyarázhatjuk, hogy az aktív és a passzív párhuzamos tanításával együtt ez már túl sok lenne); emellett a 3. coniugationál nem fordít kellő figyelmet a mássalhangzós (pl. *lego*) és az -u tövűek (pl. *tribuo*), valamint az -i tövűek (pl. *capio*) kettőségre. Hasonlót figyelhetünk meg a 3. declinatio ismertetésénél, ahol a gyenge és erős -i tövűeket a könyv nem elég határozottan választja külön (42–45).

És ezzel el is érkeztünk a könyv legnagyobb hátrányához: ha a középkori sajátosságokat szem előtt tartó nyelvtani összefoglaló és gyakorlást segítő középkori szövegyűjtemény gyanánt tekintünk rá, kiváló, tankönyvként viszont nem nevezhető eléggé didaktikusnak. A szerzők egy-egy nyelvtani anyagot sokszor olyan tömörségben közölnek, mely kétségessé teszi annak sikeres elsajátítását – külön-

nösen, ha arra az eredeti intenciójuknak megfelelően egy hét áll rendelkezésre. Jó példa erre az ablativus jelentéseit összegyűjtő rész (70–73), ahol a helyhatározói ablativustól kezdve a hasonlítóin át az ablativus qualitatisig minden egyszerre kerül tárgyalásra. A kötet – amúgy igen csak tetszetős – tördelése mintha csak összhangban lenne a tartalom sűrűségével. A *horror vacui* bűvöletében telegévelt oldalakon már a főszöveg betűmérete is nagyon kicsi, a számos jegyzetéről és a gyakorlószövegekről már nem is beszélve, ami nagyban megnehezíti az olvasást vagy a belejegyzetelést. Mind a főszöveg, mind a ragozási táblázatok fukarul bánnak a (félkövér) kiemelésekkel, melyek felhívhatnák a figyelmet a legfontosabb tudnivalókra vagy az ige- ragozási paradigmákban meglepőbbnek

tűnő alakokra. Az a benyomása alakulhat ki tehát az olvasónak, mintha a kiadás a praktikumot feláldozná az esztétikum oltárán. Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy a kötet számos, nem egyszer a paradigmákat bemutató táblázatban lévő gépelési hibát is tartalmaz.⁷ A könyvből egyedül tanulni tehát igen komoly elszántságot és kitarást igényel, az ezekkel nem rendelkező diák pedig a tanár segítségére szorul, ráadásul olyanra, aki eléggé vállalkozó szellemű és kreatív ahhoz, hogy egy új megközelítés szerint tanítson. Mindezek ellenére egy olyan hiánypótló könyvet vehetünk a kezünkbe, melyet haszonnal forgathat mindenki, akinek középkori – vagy akár újkori – latin szövegekkel akad dolga.

Guba Ágoston

Jegyzetek

A recenzió az NKFI K 123839 számú pályázat támogatásával készült.

- 1 Két tankönyvet mindenképp meg kell azonban említeni: Madas Edit: *Liturgikus latin nyelvkönyv*. Budapest, több kiadás (viszonylag nehezen beszerezhető, a liturgikus szövegeken keresztül tanítja a latint, röviden a kéziratok olvasására is kitér, de kevésbé részletesen tárgyalja a középkori latin sajátosságait) és Dolhai Lajos: *Egyházi latin nyelvkönyv*. Budapest, 2013 (alapvetően a klasszikus latinra építő nyelvkönyv, néhány helyen – elsősorban a mondattanban – felhívja a figyelmet az egyházi latin sajátosságaira).
- 2 Az eredeti kiadás: Monique Goullet – Michel Parisse: *Apprendre le latin médiéval. Manuel pour grands commençants*. Paris, 1996.
- 3 Ez a kettő: Nagy Ferenc – Kováts Gyula – Péter Gyula: *Latin nyelvtan középiskolák számára*. Budapest, számos kiadás; M. Nagy Ilona – Tegye Imre: *Latin nyelvtan*

középiskolák számára. Budapest, számos kiadás.

- 4 Jó példa erre a *consecutio temporum* szabályainak a tárgyalása (131): a viszonylag bonyolult szabályrendszer rövid előadását valószínűleg épp az magyarázza, hogy – mint a szerzők megjegyzik – a középkori szövegek ezt „korántsem követik mindig”.
- 5 Ilyen például az -i és az -e végződés ingadozása az aktív imperfectum participium singularis ablativusában, vagy általánosságban az -ae és az -e végzéseké: ezeknek az apróságoknak a megtanulása sok kellemetlenségtől kímélheti meg a középkori latin szövegek kezdő olvasóit.
- 6 Ez a megoldás a gordiuszi csomó átvágásának tűnhet, ha választ szeretnénk adni arra a kérdésre, hogy milyen actiót tulajdonítsunk ennek a melléknévi igenévnek. Passzív instans participiumként való felfogása, melyet a hagyományos magyar iskolai szemléletmód követ, már a tanítás szempontjából is problematikus, hiszen valamiképp választ kell adnunk arra, hogy

miért az imperfectum többől képezzük. Ezt a didaktikai problémát is említi Töttössy Csaba, amikor meggyőzően érvel amellett, hogy „a gerundivum egyetlen helyes elnevezése... a participium imperfectum passivi”, többek között azért is, mert az alak az imperfectum által megjelenített egyidejűséggel és nem az instans általi utóidejűséggel rendelkezik; az instans jelentésű gerundivum csak később, a Kr. u. 3. század vége felé alakul ki, és a helytelen terminológia is végső soron ide vezethető vissza. Lásd Töttössy Csaba: „A latin gerundivum”: *Antik Tanulmányok* 16 (1969), 205–208. Legutóbb Ittész Máté egészítette ki további érvekkel ezt az álláspontot, amikor a két fent említett magyar nyelvű latin nyelvtan erre vonatkozó (és problematikusnak tartható) részeit vizsgálta, lásd Ittész Máté: „Imperfectum vagy instans? Néhány gondolat középkorai latin nyelvtanainkról”: *Ókor* 17/2 (2018), 83–91, itt 86–88.

- 7 Ezek felsorolásától már csak azért is eltekintek, mert a kötethez egy kimerítő hibajegyzéket csatoltak.